

WATERLAND

Graham Swift
Waterland

Vertaald uit het Engels door Rien Verhoef

De vertaler heeft op verzoek van de auteur enkele correcties aangebracht.

Oorspronkelijke titel: *Waterland*

Oorspronkelijk uitgegeven door: William Heinemann Ltd, 1983

© Graham Swift, 1983

© Vertaling uit het Engels: Rien Verhoef, 1984

© Nederlandse uitgave: Hollands Diep, Amsterdam 2017

© Omslagfoto: Kelvin Murray | Getty Images

Omslagontwerp: Studio Jan de Boer, Amsterdam

Typografie: De Bezige Bij, Amsterdam

Foto auteur: © Janus van den Eijnden

ISBN 978 90 488 4182 0

ISBN 978 90 488 4183 7 (e-book)

NUR 302

www.hollandsdiep.nl

www.overamstel.com

OVERAMSTEL
uitgevers

Hollands Diep is een imprint van Overamstel Uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor Candice

INHOUD

- 1 Over de sterren en de stuw 11
- 2 Over het einde der geschiedenis 15
 - 3 Over de Fens 18
 - 4 Bij de rector 32
- 5 Een blauwe plek op een blauwe plek 37
 - 6 Een leeg vat 52
 - 7 Over gaatjes en dingen 54
- 8 Over het dier dat verhalen vertelt 73
- 9 Over de opkomst der Atkinsons 77
- 10 Over de vraag naar het waarom 124
 - 11 Over dood door ongeval 128
- 12 Over de verandering van het leven 136
 - 13 Theater 152
 - 14 De la révolution 156
 - 15 Over de Ouse 164
 - 16 De nulmeridiaan 168
 - 17 Over de sluiswachter 170
 - 18 In loco parentis 173
 - 19 Over mijn grootvader 178
 - 20 Verklaren verklaard 185
 - 21 Aux armes 190
 - 22 Over Kroningsbier 192
 - 23 Quatorze juillet 202
 - 24 Kinderspel 203

- 25 Laat die Bastille maar zitten 217
 - 26 Over paling 220
 - 27 Over natuurlijke historie 230
 - 28 En kunstmatige historie 231
 - 29 Speurwerk 233
- 30 Over de redder van de wereld 238
 - 31 Testament van een leraar 262
 - 32 Over Belle en het beest 269
 - 33 Wie zegt dat? 286
 - 34 Te groot 287
 - 35 Onbekend terrein 292
 - 36 Over niets 297
 - 37 Le jour de gras 298
 - 38 Over de oostenwind 299
 - 39 Stommerik 320
- 40 Over hedendaagse nachtmerries 326
 - 41 Een gevoel in de ingewanden 327
 - 42 Over de heks 328
 - 43 Niet zo definitief 339
 - 44 Opnieuw beginnen 340
 - 45 Over de snoek 346
 - 46 Over mijn grootvaders kist 350
 - 47 Welterusten 358
 - 48 En vaarwel 363
- 49 Over het vestigen van imperiums 367
 - 50 Het hele verhaal 368
 - 51 Over flegma 376
 - 52 Over de Rosa 376

Historia, ae, f. 1. onderzoek (en de daardoor verkregen kennis). 2. verhaal, reisbeschrijving, geschiedenis; vandaar onderwerp v. verhalen. 3. geschiedenis: a) historisch onderzoek, geschiedschrijving. b) geschiedboek.

‘Wij woonden in het polderland...’
Groote verwachtingen

I OVER DE STERREN EN DE STUW

‘En denk erom,’ zei mijn vader op gezette tijden, alsof hij verwachtte dat ik elk moment kon opspringen om mijn geluk te gaan zoeken in de wijde wereld, ‘wat je ook leert over mensen, hoe slecht ze ook blijken, ze hebben allemaal een hart, en ze hebben allemaal eens als baby’tje hun moedermelk gezogen...’

Sprookjeswoorden, sprookjesraad. Maar we woonden ook op een sprookjesplek. In een sluiswachtershuisje, aan een rivier, midden in de Fens. Ver weg van de wijde wereld. En mijn vader, die een bijgelovig man was, deed alles graag dusdanig dat het iets magisch en occults leek te krijgen. Zo zette hij altijd ’s nachts zijn palingfuiken uit. Niet omdat palingfuiken overdag niet kunnen worden uitgezet, maar omdat hij gevoelig was voor de geheimzinnigheid van de duisternis. En op een midzomeravond in 1937 gingen we met hem mee, Dick en ik, fuiken zetten in de buurt van Stott’s Bridge. Het was warm en windstil. Toen de fuiken waren uitgezet gingen we op ons rug op de rivieroever liggen. Dick was veertien en ik tien. De gemalen domdomden zoals altijd, onafgebroken, zodat ze je amper opvallen, overal in de Fens, en in de sloten kwaakten kikkers. Boven ons was de lucht bezaaid met sterren, die zich onder onze ogen leken te vermenigvuldigen. En terwijl we daar lagen zei vader: ‘Weten jullie wat dat zijn, de sterren? Ze zijn het zilveren stof van Gods zegen. Het zijn brokjes van de hemel. God heeft ze naar beneden gegooid met de bedoeling dat ze op ons zouden vallen. Maar toen hij zag hoe verdorven

wij waren bedacht hij zich en gaf de sterren opdracht niet verder te gaan. Zo komt het dat ze wel in de lucht hangen, maar dat het lijkt of ze elk ogenblik kunnen vallen...’

Want mijn vader was niet alleen een bijgelovig man, hij had ook een gave om verhalen te vertellen. Verzonnen verhalen, ware verhalen; geruststellende verhalen, waarschuwendes verhalen; verhalen met een morele of helemaal geen boodschap; geloofwaardige verhalen en ongeloofwaardige verhalen; verhalen die het een noch het ander waren. Het was een gave die hem in het bloed zat. Maar het was een gave die mijn moeder eveneens bezat – en misschien had hij hem in werkelijkheid wel van haar overgenomen. Want toen ik nog heel klein was, was mijn moeder degene die mij voor het eerst verhalen vertelde, verhalen die, in tegenstelling tot die van mijn vader, zowel uit boeken kwamen als uit haar hoofd, en die bedoeld waren om me ’s avonds in slaap te laten vallen.

En sinds mijn moeders dood, zes maanden voor we bij de palingfuiken onder de sterren lagen, was mijn vaders hang naar het duister, zijn nachtelijke ongedurigheid, steeds dieper geworteld geraakt. Alsof hij voortdurend broedde op een verhaal dat nog verteld moest worden. Zo zag ik hem soms bij maanlicht zijn moestuintje inspecteren, of praten tegen zijn kippen op stok, of ijsberen bij de sluisdeuren of de stuw, waarbij zijn bewegingen te volgen waren aan de hand van het vuur van zijn sigaret.

We woonden in een sluiswachtershuisje aan de Leem, een rivier die door Norfolk stroomt en uitloopt in de Grote Ouse. En ik hoef niemand te vertellen dat het land in dat deel van de wereld vlak is. Vlak, van een gestage, eentonige vlakheid die volgens sommigen misschien op zich al voldoende is om een mens tot onrustige, slaapverstorende gedachten te brengen. Van de verhoogde oevers van de Leem strekte het land zich uit tot de horizon, waarbij de uniforme kleur, turfzwart, alleen werd afgewisseld door de gewassen die erop groeiden – grijs-groen aardappelloof, blauwgroen bietenloof, geelgroene tar-

we; waarbij de uniforme effenheid alleen werd onderbroken door de kaarsrecht gegraven lijnen van sloten en afwateringsgreppels die al naar gelang de aard van de lucht en de stand van de zon als zilver-, koper- of gouddraad door de akkers liepen en die, als je ernaar ging staan kijken, je ertoe brachten één oog dicht te doen en ten prooi te vallen aan vruchteloze bespiegelingen over de wetten van de perspectief.

En toch zou dit land, zo regelmatig, zo egaal, zo getemd en ontgonnen, zich in mijn vijf- à zesjarige geest omvormen tot een verlaten wildernis. Op die avonden dat mijn moeder mij noodgedwongen verhalen vertelde, leek het of wij ons in ons sluiswachtershuisje in een niemandsland bevonden; en het geluid van de treinen die voorbijkwamen op de lijnen naar King's Lynn, Gildsey en Ely was als het gebrul van een monster dat ons in onze afzondering steeds dichterbij naderde.

Een sprookjesland, tenslotte.

Mijn vader bediende de sluis in de Leem, drie kilometer voor die rivier uitmondt in de Ouse. Maar omdat de verplichtingen van een sluiswachter ongeregeld zijn en zijn karige loon is afgestemd op het feit dat hij gratis een huis bewoont, en omdat, zeker in de jaren na negentiendertig, in het rivierverkeer op de Leem de klad was gekomen, kweekte mijn vader ook groenten, hield kippen en viste op paling. Alleen in tijden van zware regenval of dooi liet hij deze secundaire bezigheden voor wat ze waren. Dan moest hij het waterpeil in de gaten houden en bijtijds ingrijpen. Dan moest hij de stuw lichten die aan de overkant als een reusachtige guillotine de stroom doorsneed.

Want de rivier splitste zich voor ons huis in twee armen, waarvan de dichtstbijzijnde de schutsluis bevatte en de verste de stuw, met tussenin een degelijk aangelegd, met baksteen beschoeid hoofd, een klein eiland, waarop het gebouwtje stond waarin het aandrijfwerk van de stuw was ondergebracht. En zelfs voor het peil van de rivier zichtbaar was gestegen, zelfs voordat ze van kleur was veranderd en het melk-

bruin ging vertonen van de krijtheuvels van Norfolk waar ze ontsprong, wist vader wanneer hij over de sluisdeuren naar het gebouwtje moest om – met geknars van metaal en kolkend vrijkomend water – de stuw te gaan opdraaien.

Maar onder normale omstandigheden bleef de stuw omhoog, bijna tot de bodem van de rivier, en hield het onwrikbare mes de traag stromende Leem in bedwang, zodat die geschikt was voor de doorvaart van boten. Dan was het water in de kom boven de stuw, evenals het water in de schutkolk, glad en vredig en kwam er die lucht af die kenmerkend is voor plaatsen waar zoet water en menselijk vernuft elkaar ontmoeten, en die in de Fens telkens weer te ruiken valt. Een koele, slijmerige, maar eigenaardig doordringende en nostalgische lucht. Een lucht die half mens is en half vis. En op zulke momenten had vader vrije tijd te over voor zijn palingfuiken en zijn groente, en weinig omkijken naar de stuw, behoudens de strijd tegen de roest, het smeren van de tandwielen en het opruimen van de zich in het water ophopende rommel.

Want, hoog water of geen hoog water, de Leem bracht onafgebroken zijn buit aan afval mee. Wilgentakken; elzentakken; zegge; hekwerk; kratten; oude kleren; dode schapen; flessen; aardappelzakken; strobalen; fruitkisten; kunstmestverpakkingen. Alles kwam aangedreven op de westelijke stroom, nestelde zich tegen de stuw en moest worden opgeruimd met behulp van bootshaken en harken.

En zo gebeurde het dat er op zekere midzomeravond, terwijl Gods gestuite zegeningen straalden aan de hemel – al was dit verscheidene jaren nadat vader ons verteld had van de sterren, maar pas twee of drie sinds hij was begonnen over harten en moedermelk – en terwijl het gedomdom van de gemalen nu, 's avonds, verloren ging in het gebulder van opstijgende bommenwerpers – het was, om precies te zijn, juli 1943 – dat er iets de Leem af kwam drijven, tegen het ijzerwerk van de stuw stootte en, gejaagd door het kolkende water, daartegenaan bleef bonken en schuren tot de volgende ochtend. Iets

buitengewoons en unieks, en iets dat niet kon worden verwijderd als een tak of een aardappelzak of zelfs een dood schaap. Want dit was een lijk. En het lijk was dat van Freddie Parr, die op niet meer dan een kilometer van ons vandaan woonde en van mijn leeftijd was, hooguit een maand met me scheelde.

2 OVER HET EINDE DER GESCHIEDENIS

Kinderen. Kinderen, die later de wereld erven. Kinderen (want ook al waren jullie vijftien, zestien, zeventien, kandidaat voor die sussende term ‘jonge volwassenen’, altijd sprak ik jullie inwendig aan met ‘kinderen’) – kinderen, tweeëndertig jaar heb ik voor de klas gestaan om voor jullie de geheimen van het verleden te ontsluiëren, maar nu sta ik daar niet meer, luister, één laatste keer, naar jullie geschiedenisleraar.

Jullie, jullie bovenal, moeten weten dat ik niet vrijwillig wegga. Je moet weten hoe ondeugdelijk die aanduiding was, zo wreed in haar terloopsheid, ‘om redenen van persoonlijke aard’, die onze waarde rector, Lewis Scott, bij zijn bekendmaking vanmorgen in de aula bezigde. En jullie moeten weten wat een onzin het was dat diezelfde Lewis, toen hij daarmee schermde, gehandeld zou hebben onder druk van zogenaamde onderwijstechnische maatregelen. (‘Denk niet dat ik het leuk vind, Tom, maar we zijn gedwongen te besparen. We gaan bezuinigen op geschiedenis. Je zou vervroegd met pensioen kunnen...’) Jullie moeten het weten, want jullie zijn getuige geweest van het feit dat de oude Cricky, je geschiedenisleraar, in één opzicht, en uit eigen beweging, al was opgehouden geschiedenis te geven. Halverwege een uiteenzetting over hoe via een Parijse aderlating onze Moderne Wereld begon, onderbreekt hij zichzelf en gaat over op – die verhalen. Iets over wonen aan een rivier, iets over een vader die op paling viste en een jaren geleden in de rivier gevonden lijk van een drenkeling. En toen ging jullie een licht op: de oude Cricky

wilde zichzelf bijzetten in de geschiedenis; de oude Cricky wilde jullie laten zien dat hij zelf niet meer was dan een onderdeel van de stof die hij onderwees. Anders gezegd, hij was geflipt, hij was niet goed snik geworden...

Of, zoals Lewis het stelde: 'Misschien moet je een tijdje vrijaf nemen. Studieverlof. Wat zou je daarvan zeggen? Kun je ook weer eens opschieten met dat boek van je – wat was het ook weer? – *De geschiedenis van de Fens?*'

Maar ik ging niet op zijn aanbod in. Want het toeval wilde dat jullie luisterden, jullie luisterden, een en al oor voor die nieuwlichterij. Jullie luisterden naar de dollie vertelsels van de oude Cricky (waar? verzonnen?) – zoals je nooit had geluisterd naar de voor een boek nog te krasse mirakelen van de Franse Revolutie.

En zo duurde het tot er een bepaald voorval plaatshad, een voorval nog wonderlijker dan de nieuwe stijl van lesgeven van jullie geschiedenisleraar, een voorval waar zijn echtgenote, mevrouw Crick, bij betrokken was en waarvan – gegeven de onontkoombare ironie van het beroep van de echtgenoot – door de plaatselijke pers, zoals jullie weten, veel ophef werd gemaakt, eer mijn vertrek uiteindelijk een absolute noodzaak werd.

Leraarsvrouw erkent diefstal van kind. Verklaart voor rechtbank: 'Ik deed het in opdracht van God.'

Kinderen, iemand uit jullie midden, een jongen met krulhaar genaamd Price, die de gewoonte had (in strijd met de voorschriften maar door mij door de vingers gezien) zijn wangen te besmeren met een gebroken-witte crème waardoor zijn gezicht de bleekheid van een lijk kreeg, heeft eens de Franse Revolutie onderbroken en het vertrouwde protest verwoord dat elke geschiedenisleraar leert verwachten (wat voor zin, nut, belang, etc. heeft Geschiedenis), door vierkant te beweren dat de geschiedenis 'een sprookje' was.

(Een plaag voor leraren. Een lesverpester. Geen klas kan zonder. Maar deze is anders...)

‘Waar het om gaat,’ ging hij verder, onkundig van het soort sprookje waarin binnenkort zowel zijn geschiedenisleraar als de vrouw van zijn geschiedenisleraar verwickeld zouden raken, ‘is het hier en nu. Niet het verleden. Het hier en nu – en de toekomst.’ (Exact de opvattingen, Price – maar dat besefte jij niet – van 1789.) En vervolgens – na in vogelvlucht een aantal hedendaagse kwesties te hebben aangestipt (de Afghaanse crisis, de gijzelaars in Teheran, de hachelijke en kennelijk onstuitbare aanmaak van kernwapens), waarmee hij jullie, zijn klasgenoten, een plotselinge, gruwelijke oprisping van je collectieve nachtmerries ontlokte – verkondigde hij, met een trilende lip die niet alleen het gevolg was van het uitspreken van woorden die zorgvuldig (niet waar, Price?) moeten zijn gerepeteerd: ‘Het enige belangrijke...’

‘Ja, Price, het enige belangrijke –?’

‘Het enige belangrijke aan de geschiedenis is volgens mij, meneer, dat ze is aangeland op het punt waar ze binnenkort waarschijnlijk eindigt.’

Dus klaptten we onze leerboeken dicht. Schoven de Franse Revolutie aan de kant. En namen afscheid van dat oude, afgezaagde sprookje met zijn Rechten van de Mens, vrijheidsmutsen, kokardes, tricolores, om nog maar te zwijgen van de zoevende guillotines en het zonderlinge denkbeeld dat de wereld daaraan een Nieuw Begin te danken had.

Ik begon, nu ik in mijn jonge maar verre van onbezorgde klas de besmettelijke symptomen van de angst had herkend: ‘Er was eens...’

Kinderen, die later de wereld erven. Kinderen aan wie de hele geschiedenis lang al verhalen zijn verteld, hoofdzakelijk maar niet altijd rond bedtijd, om onrustige gedachten tot bedaren te brengen; wier behoefte aan verhalen alleen wordt geëvenaard door de behoefte die volwassenen hebben aan kinderen

om verhalen aan te vertellen, aan afzetmogelijkheden voor hun voorraad sprookjes, aan willige oren om tegen te spuien, om het ongeloofwaardigste maar tevens kwellendste sprookje van allemaal, hun eigen leven, aan na te laten; kinderen – ze gaan ons uit elkaar halen. Daar heeft Lewis voor gezorgd. Vergeef me de emotie. Ik verdien jullie bijvalsbetuigingen niet. (Wij willen Cricky met al zijn onzin.) Ik verwacht van jullie niet dat je begrijpt dat ik na tweeëndertig jaar jullie allemaal gecombineerd heb tot één en nu de marteling ken van een moeder die beroofd wordt van haar kind... Maar luister, luister. Je geschiedenisleraar wil jullie nu graag de volledige en uiteindelijke versie laten horen...

En aangezien een sprookje een achtergrond moet hebben, een achtergrond die, zoals de achtergrond van elk goed sprookje, tegelijkertijd tastbaar en denkbeeldig moet zijn, zal ik jullie vertellen

3 OVER DE FENS

Die een laaggelegen streek vormen in Oost-Engeland, met een oppervlakte van ruim 3000 vierkante kilometer, in het westen begrensd door de kalksteenheuvels van de Midlands, in het zuiden en oosten door de krijtheuvels van Cambridgeshire, Suffolk en Norfolk. Naar het noorden strekken de Fens zich over een front van twintig kilometer uit tot ze op de Noordzee stuiten, bij de Wash. Of misschien is het juister om te zeggen dat de Wash de krachten van de Noordzee te hulp roept in een voortdurende poging zijn vroegere territorium te heroveren. Want het voornaamste aan de Fens is dat ze bestaan uit drooggelegd land, land dat eens water was, en dat zelfs vandaag de dag nog niet echt stevig is.

Eens hielden de ondiepe, veranderlijke wateren van de Wash niet op bij Boston en King's Lynn, maar kabbelden ze

zuidwaarts door tot aan Cambridge, Huntingdon, Peterborough en Bedford. Waardoor hebben ze zich teruggetrokken? Het antwoord is te geven in één lettergreep: Slib. De Fens zijn ontstaan door slib. Slib: een woord dat als je het uitspreekt, de lucht dun tussen je tanden door laat slippen, een slome, sluwe, sluipende uitwerking heeft. Slib: dat continenten vormt en ondermijnt; dat sloopt terwijl het bouwt; dat aanwas en afbraak tegelijk is; vooruitgang noch verval.

Het was aanvankelijk afkomstig van de kust van Yorkshire en Lincolnshire, en werd meegevoerd door de kuststromen die zuidwaarts de oude Wash binnendrongen. In de blauwzwarte klei onder de bodem van Cambridgeshire bevinden zich slibafzettingen die sporen bevatten van een type schelpen dat voorkomt op de stranden en in de kliflagen van Noord-oost-Engeland. Het eerste slib kwam dus uit zee. Maar bij dit maritieme slib kwam het landslib, dat werd aangevoerd door de rivieren, de Ouse, de Cam, de Welland, die uitkwamen, en nog altijd uitkomen, op de almaar slinkende Wash.

Het slib hoopte zich op, zoutmoerasplanten vonden houvast, daarna andere planten. En met de planten begon de vorming van veen. En veen is het tweede essentiële bestanddeel van de Fens, en tevens de bron van hun opmerkelijke vruchtbaarheid. Eens droeg het statige wouden, die bezweken en wegzonken toen het gebied door klimaatveranderingen weer onderliep. Tegenwoordig vormt het de zwarte, rijke voedingsbodem die in het land zijn weerga niet heeft voor de biet en de aardappel. Maar zonder slib had er geen veen kunnen zijn.

Dit alles was niet zo lang geleden nog aan de gang. In 870 voeren de vloten van de Noormannen met gemak tot aan Ely, door een gebied dat nog steeds overwegend uit water bestond. Tweehonderd jaar later zag Hereward, toen hij diezelfde hoogte van Ely verdedigde, zijn Normandische belegeraars ploeteren en verdrinken in de verraderlijke veenmoerassen. Het landschap was nog steeds grotendeels vloeibaar.

Want denk eens aan de tweeslachtige werking van slib. Het

verhoogt het land, dringt de zee terug en geeft veen de kans te rijpen, maar evenzeer belemmert het de doorstroming van rivieren, beperkt hun lozing, stelt het nieuwgevormde land voortdurend bloot aan overstromingen en blokkeert de terugvloeiing van water van de oevers. Eeuwenlang waren de Fens een netwerk van moerassen en brakke lagunes.

Wat het slib begon, zette de mens voort. Landwinning. Drooglegging. Maar een land leg je niet droog van de ene dag op de andere. Een land leg je niet droog zonder moeilijkheden en zonder onverdroten inspanning en waakzaamheid. De Fens worden ook vandaag de dag nog drooggelegd. Strikt gesproken zijn ze nooit drooggelegd, ze wórdten drooggelegd. Zonder de gemalen, de sloten en dijken, zonder de baggerprogramma's... En je hoeft een Fenbewoner niet te herinneren aan de gevolgen van zware regenval in het binnenland, of aan de combinatie van een springvloed en een harde noordooster.

Vergeet dus maar je revoluties, je keerpunten, je weidse metamorfoses uit de geschiedenis. Denk in plaats daarvan aan het trage, moeizame proces, het eindeloze, dubbelzinnige proces – het proces van verslibbing door mensenhand – van de landwinning.

Is het, om te beginnen, wenselijk dat land wordt drooggelegd? Niet voor mensen die bestaan van het water; niet voor mensen die geen behoefte hebben aan vaste grond onder hun voeten. Niet voor de vissers, vogeljagers en rietsnijders die in die koppige moerassen hun doorweekte thuis vonden, in tijden van overstroming hun toevlucht namen tot stelten en leefden als waterratten. Niet voor de mannen die de middeleeuwse dammen afbraken en bij betrapting levend werden begraven in de bres die ze zelf hadden gemaakt. Niet voor de mannen die de Hollandse dijkwerkers van Koning Karel de keel afsneden en hun lijken in het water gooiden dat ze nu juist verdrijven moesten.

Ik heb het over mijn voorouders; over de voorvaderen van mijn vader. Want mijn naam, Crick, die ten tijde van Karel de

Eerste soms werd gespeld als ‘Coricke’ of ‘Cricke’, is te vinden (een dagje graven in plaatselijke archieven) tussen de lijsten van degenen met wie wegens sabotage van waterwerken zonder vorm van proces werd afgerekend. Mijn voorouders waren watermensen. Ze jaagden met de speer op vis en met het net op eenden. Toen ik klein was had ik een natuurgetrouw beeld van mijn voorouders in de persoon van Bill Clay, een gekrompen, leerachtig skelet van een man, wiens leeftijd onbekend was maar nooit op minder werd geschat dan tachtig, een voormalig eendenjager en turfsteker, die in zijn leven op de laatste restjes na alle oude woeste fens in onze streek ter ziele had zien gaan; die, ook al was zijn halve broodwinning verdwenen, stonk naar ganzenvet en vissenslijm, modder en turfrook; die een muts droeg van otterbont, beenkappen van palingvel, en wiens hersenen voortdurend in de war waren van de maankopthee die hij dronk om de winterkoorts te keren. De oude Bill woonde met zijn vrouw Martha in een vochtig huisje met gebarsten muren niet ver van de Ouse en aan de rand van het slinkende rietmoeras dat, naar de waterige vlakte die het eens was geweest, Wash Fen Mere heette. Maar volgens sommigen was Martha Clay, die een jaar of twintig jonger was dan Bill, helemaal nooit Bills vrouw geweest. Volgens sommigen was Martha Clay een heks...

Maar laten we ons niet bezondigen aan sprookjes.

De Hollanders kwamen, onder leiding van hun ingenieur Cornelius Vermuyden, aanvankelijk in dienst van Koning Karel, daarna van Heer Francis, Graaf van Bedford. Ze eerden de naam van hun opdrachtgever met het graven van het Bedfordkanaal, en vervolgens parallel daaraan het Nieuwe Bedfordkanaal, teneinde de hoofdmacht van de Ouse niet meer weerbarstig en traag langs Ely te laten stromen maar via een rechte bedding naar zee te leiden. Ze bouwden de Denver-stuw op het punt waar het noordeinde van het nieuwe kanaal uitkwam op de oude Ouse, en de Hermitage-stuw bij het zuidelijke verbindingspunt. Ze legden zijkanalen aan, weteringen, vaarten,

greppels, tochten en sloten, en zetten bijna 40.000 hectare om in zomergrasland, al was dat 's winters onbruikbaar. Praktische, vooruitziende mensen, de Hollanders. En mijn vaders voorzaten kantten zich tegen hen; en twee ervan moesten dat met de strop bekopen.

Vermuyden vertrok (hij had rijk moeten zijn, maar de Hollandse Oorlogen beroofden hem van zijn Engelse vermogen) in 1655. En de natuur begon, veel effectiever dan mijn voorouders, zijn werk te saboteren. Want slib stremt terwijl het bouwt; breekt terwijl het maakt. Vermuyden had niet voorzien dat hij met het graven van een nieuwe loop voor de rivieren hun stroom vertraagde, niet versnelde; want een vertakte rivier transporteert op ieder willekeurig punt een geringere hoeveelheid water, en hoe minder water een rivier transporteert, hoe kleiner niet alleen haar stroomsnelheid wordt, maar ook haar vermogen om haar bedding op diepte te houden. De edele waterwegen van de Graaf van Bedford werden een vergaarplaats van modder. Slib verzamelde zich in de mondingen, waar de stroom van de rivieren geen partij was voor het tij, en hoopte zich op tegen de stuwen.

En Vermuyden had nog iets niet voorzien. Dat drooggelegd land slinkt – zoals alles onvermijdelijk slinkt waar het water uit wordt weggeperst. En veen, dat water opneemt als een spons, slinkt bovenal wanneer het droogt. De Fens slinken. Ze slinken nog altijd – en zinken. Land dat in Vermuydens tijd boven de zeespiegel lag, ligt er nu onder. Meters eronder. De gevaren zijn niet te onderschatten. De blootstelling aan overstromingen; het verminderde verval van de rivieren; de druk op de verhoogde oevers; de hogere snelheid van het hooglandwater naar het verzakkende laaglandbekken. Dit alles, en het slib.

In de jaren negentig van de 17e eeuw sloeg het Bedford-kanaal een gat van twintig meter in zijn oevers. In 1713 bezweek de Denver-stuw en zo groot was de slibvorming erachter dat het water uit het Bedford-kanaal landinwaarts werd gejaagd,

stroomopwaarts, door de oude Ouse naar Ely, in plaats van de zee in te stromen. Duizenden hectaren bouwland liepen onder. Streekbewoners waadden naar hun bed.

En ergens halverwege dit alles kozen mijn voorouders van vaderskant vreemd genoeg de zijde van de droogleggers en landwinners.

Misschien hadden ze geen keus. Misschien werden ze gedwongen hun diensten elders aan te bieden. Misschien lieten ze hun hart spreken en reageerden ze op de ellende van ondergelopen gewassen en doordrenkte huizen. In 1748 komen in de archieven van lonen betaald aan mensen die werkten aan de herbouw van de Denver-stuw, de namen voor van de gebroeders James en Samuel Cricke. En in het bevolkingsregister van de geboortestreek van de Cricks, die in die dagen ten noorden lag van het stadje Gildsey en ten oosten van het Nieuwe Bedford-kanaal, zijn de anderhalve eeuw daaropvolgend, en in hetzelfde hardnekkige verband, de namen te vinden van Cricks. ‘John Crick: voor het herstel van de westoever...’; ‘Peter Crick: voor het schoonmaken van de Jackwaterwetering en het graven van de nieuwe Middelwetering...’; ‘Jacob Crick, wegens bediening en onderhoud van de molens bij Stump Corner...’

Ze gaven hun waterbestaan op en werden landmensen; ze gaven hun visvangst en vogeljacht op en werden loodgieters van het land. Ze verbonden zich met het lot van de Fens, hetgeen een strijd inhield niet voor, maar tegen het water. Anderhalve eeuw lang doorgroeven, draineerden en bemaalden ze het land tussen het Bedford-kanaal en de Grote Ouse, hun laarzen eeuwig onder de modder, niet beseffend hoe hun inspanningen gaandeweg de kaart van Engeland veranderden.

Of misschien gaven ze hun waterbestaan wel niet op. Misschien werden het amfibieën. Want als je land drooglegt ben je nauw betrokken bij het water; je moet weten wat je eraan hebt. Misschien hebben ze in hun hart altijd geweten, hun landhoedersactiviteiten ten spijt, dat ze behoorden tot de ou-

de, prehistorische vloed. En zo ving mijn vader, die de sluis in de Leem bediende, nog steeds paling en stond 's nachts tegen de sluisdeuren geleund te staren naar het water – want water en meditatie gaan samen, zeggen ze. En zo heeft mijn vader, die een bijgelovig man was, altijd gedacht dat de oude Bill Clay, de moerasman, in wiens hersens het een en ander los zat, eigenlijk, ondanks alles, en als het erop aankwam, een soort Toveraar was.

Wie werkt met water moet het kennen en eerbiedigen. Wie zich moeite getroost het te onderwerpen, moet beseffen dat het op een dag wellicht verrijzen zal en alle moeite weer tenietdoet. Want wat is water, kinderen, dat alles wil vervlakken, dat zelf geen smaak of kleur bezit, anders dan een vloeibare vorm van het Niets? En wat zijn de Fens, die in hun vlakheid het natuurlijke karakter van water zo getrouw nabootsen, anders dan een landschap dat, meer dan enig ander landschap, het Niets het dichtst benadert? Iedere Fenbewoner geeft dit heimelijk toe; iedere Fenbewoner verkeert nu en dan in de waan dat het land waar hij op loopt er *niet is*, zweeft... En ieder kind in de Fens zal, als het prentenboeken te lezen krijgt waarin de zon over bergtoppen danst en de levensweg door stapels groene kussens kronkelt, en kinderversjes moet leren waarin mensen heuvels op en af gaan, vroeg of laat aan de grote mensen vragen: Waarom zijn de Fens plat?

Waarop mijn vader antwoordde, nadat hij eerst een peinzende, gekwelde uitdrukking op zijn gezicht had laten komen en zijn lippen een ogenblik de vorm van een 'O' had laten aannemen: 'Waarom de Fens plat zijn? Dan heeft God een beter overzicht...'

Als het land tot onder de waterspiegel zakt moet je malen. Er zit niets anders op: water weigert omhoog te stromen. De Fens kregen hun gemalen in de achttiende eeuw, in de vorm van zwartgewikte windmolens, waarvan er eens meer dan zeventienhonderd hebben staan knarsen, snorren en gonzen in de

wind tussen Lincoln en Cambridge. En daarvan bediende mijn voorvader Jacob Crick er twee bij Stump Corner. Toen de roodjassen Quebec bestormden, en de burgers van Nieuw-Engeland in opstand kwamen tegen hun Britse meesters (en een voorbeeld boden aan de ontevreden burgers van Parijs), hield Jacob Crick zijn wang en oor in de lucht om de richting en de kracht van de wind te voelen. Hij leunde en duwde tegen de staartbalken van zijn molenpaar om de wieken in de goede stand te zetten. Hij inspecteerde zijn schepraderen en schoepen. Maar in tijden dat er geen wind was of dat de wind gedurig uit dezelfde hoek waaide, zodat de wieken niet behoefden te worden versteld, viste hij op paling (want in zijn hart was hij nog steeds een watermens), niet alleen met tenen fuiken, maar ook met een lange, veelpuntige speer, elger geheuten; en hij sneed zegge en strikte vogels.

Jacob Crick bemande de molens bij Stump Corner van 1748 tot 1789. Hij is nooit getrouwd. In al die jaren is hij waarschijnlijk niet verder dan een kilometer of drie van zijn molens geweest, want die moest hij te allen tijde bewaken en bedienen. Bij Jacob Crick komt nog een kenmerk van mijn familie van vaderskant naar voren. Het zijn honkvaste mensen. Ze hebben om hun benen een onzichtbaar tuiertouw zitten, en hebben zichzelf de stationaire waakzaamheid van een schildwacht opgelegd. De grootste verhuizing die de Cricks ooit hebben ondernomen – voor ik, een twintigste-eeuwse Crick, me in Londen vestigde – was van het land ten westen naar het land ten oosten van de Ouse – een afstand van tien kilometer.

En Jacob Crick, molenbaas en leerling-kluizenaar, ziet dus nooit de wijde wereld. Al zouden sommigen zeggen dat de hemel boven het Fenland al wijd genoeg is. Hij komt nooit te weten wat er gaande is in Quebec of Boston. Hij tuurt naar de horizon, snuift de wind op, ziet vlakheid waar hij ook kijkt. Hij heeft tijd om te gaan zitten piekeren, zelfmoordneigingen te krijgen of wijsgerig kalm te worden. Hij verwerft de deugd,

als het tenminste een deugd is, waar de Cricks altijd ruimschoots van voorzien zijn geweest: Flegma, in hun taal, net als oorspronkelijk in het Grieks, nog altijd hetzelfde als slijm. Een modderige, slibbige gemoedsgesteldheid.

En in het cruciale en verre van flegmatieke jaar 1789, waarvan jullie anders dan Jacob Crick de betekenis kennen, kinderen, overleed Jacob Crick.

Zonder vrouw, zonder kinderen. Maar de Cricks zijn niet uitgestorven. In 1820 is een achterneef van Jacob – William – voorman van een ploeg grondwerkers die het zuideinde graven van de Eau Brink Cut, een nieuw, diep kanaal om het water van de Neder-Ouse langs de kortste weg naar King's Lynn te voeren. Want ze proberen nog steeds de glibberige, kronkelende, aalachtige Ouse recht te trekken. In 1822 wordt aan Francis Crick, wellicht eveneens een achterneef van Jacob, de bediening toevertrouwd van het nieuwe stoomgemaal bij Stott's Drain, vlak bij het dorp Hockwell. Want het windgemaal is al uit de tijd. De toepassing van een windmolen is beperkt. Hij is niet te gebruiken als er geen wind staat of als het stormt; maar een stoomgemaal tjoekt onder alle weersomstandigheden door.

Zo neemt stoomkracht in de Fens de plaats in van windkracht, en de Cricks gaan mee, zouden we kunnen zeggen, met de techniek. Met de techniek, en met de ambitie. Want in deze eens zo kabbelende poel, in deze gootsteen van Engeland, vallen eensklaps reputaties op te bouwen. Niet alleen ontdekken Smeaton, Telford, Rennie en tal van andere vermaarde ingenieurs in de droogleggingsproblemen een toetssteen voor hun talenten, maar ook heeft een leger speculanten, indachtig de rijke, donkere bodem die drooglegging oplevert, al ingezien hoe wijs het is te investeren in landwinning.

Een van hen heet Atkinson. Hij komt niet uit de Fens. Hij is een welvarende boer en mouter uit Norfolk, afkomstig uit de heuvels waar de Leem ontspringt alvorens westwaarts naar de Ouse te stromen. Maar in de jaren tachtig van de 18e eeuw

vat hij, uit eigenbelang maar ook uit sociale overwegingen, het plan op de Leem te ontsluiten voor de scheepvaart, als vervoersmogelijkheid voor zijn producten tussen Norfolk en het groeiende afzetgebied van de Fens. Terwijl Jacob Crick zijn laatste palingen spietst bij Stump Corner en niet alleen luistert naar het kraken van zijn molenwieken maar ook naar het kraken van zijn ouder wordende botten, koopt Thomas Atkinson, gaandeweg en voor een habbekrats, hele hectaren moeras en laagveen langs de boorden van de Leem. Hij neemt landmeters, droogleggings- en baggerdeskundigen in dienst. Als zelfverzekerd en vooruitziend man, als man van een uitbundig en sanguinisch eerder dan flegmatisch temperament, biedt hij aldus werk en toekomst aan een hele streek.

En de Cricks komen werken bij Atkinson. Ze maken hun kolossale reis over de Ouse en laten de oude Jacob achter op zijn eenzame buitenpost; en terwijl één tak van de familie naar het noorden gaat om de Eau Brink Cut te graven, gaat een andere naar het zuiden, naar het dorp Apton, waar uit naam van Thomas Atkinson arbeidskrachten worden geworven.

En zo komt het, kinderen, dat mijn voorouders aan de Leem zijn komen wonen. Zo komt het dat, toen in Parijs de revolutieketel stond te pruttelen, opdat jullie op een dag een onderwerp voor je lessen zouden hebben, zij, zoals gewoonlijk, in de weer waren met hun baggeren, bemalen en bedijken. Zo komt het dat, toen in Frankrijk aan de grondvesten werd geschud, een land verrees dat op een dag per hectare zevenendertig ton aardappelen of zevenenveertig balen tarwe zou opleveren en waar op een dag jullie geschiedenisleraar in spe zijn thuis zou hebben.

Atkinson was degene die Francis Crick belastte met de zorg voor het nieuwe stoomgemaal van Stott's Drain. Toen ik een jongen was, was er nog steeds een gemaal in bedrijf in Stott's Drain – al liep het niet meer op stoom maar had het dieselaandrijving en werd het niet meer bemand door een Crick, maar door Harry Bulman, in dienst van het heemraadschap Grote

Ouse – dat zijn polsslagen voegde bij de vele andere op die avond waarop ik hoorde wat de sterren eigenlijk waren. Atkinson was degene die in 1815 de sluis en de stuw bouwde drie kilometer voor de samenloop van Leem en Ouse, en het geheel de Atkinson-sluis doopte. En het was opnieuw een Atkinson, een kleinzoon van Thomas, die in 1874, nadat hevige overstromingen de sluis, de stuw en het sluiswachtershuisje hadden verwoest, de sluis herbouwde en hem de Nieuwe Atkinson noemde. Op dat moment werd de sluiswachter niet een Crick – maar eens zou er een Crick komen.

Maar waarom, vragen jullie wellicht, brachten de Cricks het niet verder? Waarom namen ze genoegen met een leven als, in het gunstigste geval, watermachinisten, sluiswachters, nederige dienaars van hun meesters? Waarom hebben ze nooit een vermaard ingenieur voortgebracht, of zijn ze nooit gaan boeren op die rijke grond die ze zelf hadden helpen vormen?

Misschien vanwege dat oude, waterige flegma, dat hun levenslust bekoelde en vertraagde, ondanks de rijkelijke hoeveelheden die ze er als werkluide boven hun schoppen en emmers van uitspuugden. Want bij hun modderige arbeid vergaten ze niet hun moerasafkomst; dat, hoezeer je ze ook weerstaat, de wateren zullen wederkeren; dat het land verzinkt; het slib zich ophoopt; dat iets in de natuur terug wil.

Realisme; fatalisme; flegma. Wonen in de Fens wil zeggen een sterke dosis realiteit ontvangen. De grote, vlakke eentonigheid der realiteit; de wijde, lege ruimte der realiteit. Zwaarmoedigheid en zelfmoord zijn in de Fens niet onbekend. Bovenmatig drankgebruik, krankzinnigheid en plotselinge gewelddaden zijn niet ongewoon. Hoe ontworstel je je aan de realiteit, kinderen? Hoe verwerf je, in een vlak land, het tonicum van verheven gevoelens? Als je een Atkinson bent is het niet moeilijk. Als je welvarend bent geworden met de verkoop van eerste klas gerst, als je vanaf je hooglanden in Norfolk kunt neerkijken en in die egale Fens – dat landschap-van-niets

– een Idee ziet, een tekenafel voor je plannen, dan kun je de realiteit te slim af zijn. Maar als je midden in die vlakheid wordt geboren, erin vast zit, gelijmd zelfs, door die overvloedig aanwezige modder...?

Hoe waren de Cricks de realiteit te slim af? Door verhalen te vertellen. Tot aan de laatste generatie waren het niet alleen flegmatieke, maar ook bijgelovige, naïeve wezens. Verhalenvreters. Terwijl de Atkinsons geschiedenis maakten, sponnen de Cricks vertelsels.

En het is vreemd – of misschien niet vreemd, helemaal niet vreemd, alleen maar logisch – hoe gemakkelijk die kale, lege Fens zich overgeven aan het denkbeeldige – en het bovennatuurlijke. Hoe de dorpen langs de Leem bevolkt werden met spoken en in ernst verhaalde legenden. De Zingende Zwanen van Wash Fen Mere; de Monnik van Sudchurch, de Hoofdloze Veerman van Staithe – om nog te zwijgen van de Brouwersdochter van Gildsey. Hoe in het verleden de Fens zieners en fanaten aantrokken – Sint-Gunnhilda, onze plaatselijke beschermheilige, die in 695 of daaromtrent een tenen hut voor zichzelf bouwde op een modderhoop midden in een moeras en daar de aanslagen en verlokkingen van demonen weerstond en haar leven redde met niets anders dan haar gebeden, de stem Gods hoorde, een kerk stichtte en haar naam (Gunnhildsea – Gildsey: Gunnhilda's Isle) aan een stad schonk. Hoe zelfs in de doodnuchtere, pragmatische twintigste eeuw, deze toekomstige onderwijzer 's avonds lag te beven in zijn bed uit angst voor iets – iets reusachtigs en leegs – en hem verhalen en tegenverhalen moesten worden verteld om zijn getergde verbeelding te sussen. Hoe hij getrouw, want dat deden anderen ook, een catechismus in acht nam van obscure riten. Als je na nieuwe maan voor het eerst weer de sikkelt ziet, draai dan het geld in je zak om; geef iemand het zout en je geeft hem verdriet; zet nooit nieuwe schoenen op een tafel en knip nooit je nagels op zondag. Een palingvel helpt tegen reumatiek; een geroosterde muis helpt tegen kinkhoest; en van

een levende vis in haar schoot wordt een vrouw onvruchtbaar.

Een sprookjesland.

En de Cricks, hun saaie flegma ten spijt, geloofden in sprookjes. Ze zagen moeraselfen; ze zagen dwaallichtjes. Mijn vader zag er een in 1922. En toen er echo's uit de wijde wereld begonnen door te dringen tot de Cricks, toen de berichten hen eindelijk bereikten, al waren ze daar zelf nooit nieuwsgierig naar geweest, dat de Koloniën in opstand waren gekomen, dat er een Waterloo was geweest, een Krim, toen luisterden ze en herhaalden wat ze hoorden met grote ogen van ontzag, alsof zulke dingen geen feitenmateriaal waren maar stof voor een wondere vertelling.

Eeuwenlang blijven de Cricks onaangetast door de wijde wereld. Geen enkele ambitie lokt hen naar de steden. Geen werfeenheid of ronselbende die vanaf Lynn de Ouse komt opgestruind, voert hen af om te vechten voor Koning of Koningin. Totdat de geschiedenis die trap bereikt – ons tijdperk, kinderen, ons gemeenschappelijke erfgoed – waarop de wijde wereld je raakt of je het nu wilt of niet. Tot de geschiedenis een van haar achterwaartse salto's maakt en een flirt aangaat met de vernietiging. De wateren keren weder. In 1916, '17 en '18 loopt menige akker onder, lijdt de bedijking ernstige schade en vindt buitensporige verslibbing van de mondingen plaats, doordat degenen die normaal de vreedzame taken van bemaling en drooglegging verrichten niet beschikbaar zijn. In 1917 worden George en Henry Crick uit Hockwell, Cambridgeshire, werkzaam bij het water- en scheepvaartschap voor de Leem, schriftelijk opgeroepen om een uniform te komen aantrekken en zich te laten uitrusten met een geweer.

En waar blijken ze zich dat najaar, elk afzonderlijk maar als lid van hetzelfde bestoekte leger, te bevinden? In een vlak, door regen geteisterd, doordrenkt land. Een land dat veel weg heeft van hun geboorteland, de Fens. Een land van het soort waar de grote Vermuyden zijn reputatie verwierf en die vernuftige methoden ontwikkelde die niettemin ontoereikend

bleken voor het terrein van Oost-Engeland. Een land waar, in 1917, nog steeds veel gegraven, gewroet en geploegd wordt en een nijpend afwateringsprobleem bestaat, om van andersoortige problemen maar niet te spreken. De gebroeders Crick zien de wijde wereld – die geen wonderlijk verzinsel is. De Cricks zien – maar is dit louter een nachtmerrie, een boosaardige herinnering die ze altijd gehad hebben? – de wijde wereld wegzinken – de wateren wederkeren – de wijde wereld verdrinken in de modder. Wie zal niet de modder van Vlaanderen kennen? Wie zal niet in deze twintigste eeuw van ons, zelfs wanneer een tiener op school als onderwerp voor een geschiedenisles het Einde der Geschiedenis voorstelt, de modder van Vlaanderen aan zijn voeten voelen zuigen?

In januari 1918 wordt Henry Crick verscheept naar huis, met een hulpvaardige wond van een granaatscherf in zijn knie. Op dat moment zijn er in Hockwell al plannen op handen om het oorlogsmonument op te richten waar onder andere de naam van zijn broer op zal staan. Henry Crick wordt een ziekenhuisgeval. Henry Crick loopt mank en knippert met zijn ogen en gaat languit tegen de vlakke bij plotselinge geluiden. Geruime tijd kan hij in zijn hoofd maar moeilijk onderscheid maken tussen de vertrouwde-maar-vreemde velden van de Fens en de vreemde-maar-vertrouwde modderlandschappen waar hij net vandaan komt. Hij verwacht dat de grond gaat schudden en deinen onder zijn voeten en in een moeras zal veranderen. Hij wordt naar een tehuis voor chronisch zenuwzwakken gestuurd. Hij denkt: er is alleen nog maar realiteit, er zijn geen verhalen meer. Over zijn oorlogservaringen zegt hij: 'Ik herinner me niets meer.' Hij gelooft niet dat hij op een dag Sterke Verhalen uit de Loopgraven zal vertellen: 'In sommige van de grote oude granaattrechters – zat paling...' Hij gelooft niet dat hij ooit tegen zijn zoon zal praten over moedermelk en harten.

Maar er zal veel gebeuren met Henry Crick. Hij herstelt. Hij ontmoet zijn toekomstige vrouw – maar dat is weer een

ander verhaal. In 1922 trouwt hij. En in hetzelfde jaar oefent Ernest Atkinson indirect invloed uit op zijn toekomstige werkkring. Indirect, omdat het woord van een Atkinson niet langer wet is; het Atkinson-imperium is, zoals menig ander imperium, in verval, en al vanaf voor de oorlog, toen hij het merendeel van zijn belangen in de scheepvaart op de Leem verkocht, leeft Ernest Atkinson als een kluizenaar, waarbij hij naar sommigen zouden zeggen nog krankzinnig is ook. Maar in 1922 krijgt mijn vader het beheer over de Nieuwe Atkinson-sluis.

4 BIJ DE RECTOR

En Lewis zegt ‘We besnoeien op Geschiedenis...’

Zonder plichtplegingen. Alsof we niet hoeven in te gaan op de feitelijke en pijnlijke redenen voor mijn onvermijdelijke vertrek, aangezien die wederzijds volmondig zijn erkend (zij het nooit besproken). Alsof we het spel kunnen spelen dat ik niet gecompromitteerd door persoonlijke schande het toneel moet verlaten, maar vanwege een eenvoudige heroverweging van het lesprogramma.

Maar ho even, Lewis. Besnoeien op Geschiedenis? Geschiedenis snoeien? Als je me wil lozen, loos mij dan, doek niet datgene op wat ik vertegenwoordig. Verjaag niet mijn geschiedenis...

Kinderen, onze prijzenswaardige, eerbare rector – als ik even het beroepsgeheim mag schenden – beschouwt mij en mijn sectie (wát hij ook zegt) als een doorn in zijn vlees. Hij is van mening dat doel en onderwerp van het onderwijs de toekomst is – een mooie theorie, een bewonderenswaardige stelling. Zodat een vak dat, hoezeer ook geëerd door de academische traditie, zich primair ten doel stelt stil te staan bij het verleden, er *ipso facto* als eerste uit vliegt...

Kinderen, deze man, deze Lewis – bij jullie, bij mij trou-

wens ook, beter bekend als Lulu – probeert de schijn te wekken dat ik een onverlaat ben, dat ik een beetje getikt ben zelfs. En dat dit het onvermijdelijke gevolg is van mijn langdurige gescharrel in de hocus-pocus van diezelfde Geschiedenis.

‘Vervroegd pensioen, Tom. Volledig doorbetaald. De helft van je collega’s zou zich geen seconde bedenken.’

‘En de opheffing van mijn sectie?’

‘Geen opheffing. Doe niet zo mal. Ik schrap Geschiedenis niet. Het is een onontkoombare inkrimping. Er komt geen nieuw Hoofd Geschiedenis. Geschiedenis wordt samengevoegd met Maatschappijleer.’

‘Komt zo’n beetje op hetzelfde neer.’

‘Tom, laten we open kaart spelen. Dit is niet mijn persoonlijke beslissing. Ik ben geen liefhebber van jouw vak, dat is waar. Daar heb ik nooit een geheim van gemaakt. Jij moet niets van natuurkunde hebben. En evenmin van het rectorship, dat heb je duidelijk laten merken. We zijn jarenlang sparringpartners geweest – (een flauwe glimlach) – dat is de basis van onze vriendschap geweest. Een tikkeltje gezonde academische wedijver. Maar er is hier geen sprake van een vendetta. Je weet hoe de bezuinigingen erin hakken. En je weet onder wat voor druk ik sta – “praktische relevantie voor de hedendaagse werkelijkheid” – dat is wat ze verlangen. En verdomme, je kunt toch moeilijk ontkennen dat het aantal leerlingen dat voor Geschiedenis kiest voortdurend is teruggelopen.’

‘Maar op dit moment toch niet, Lew? De laatste paar weken toch niet? Jij weet net zo goed als ik dat er maar liefst zes aanvragen liggen van leerlingen die een ander vak doen maar willen overstappen naar mijn gevorderdengroep. Ik moet toch een zekere aantrekkingskracht hebben.’

‘Als jij een totale afwijking van het leerplan “aantrekkingskracht” noemt, als jij die – circusnummers – die je van je lessen maakt “aantrekkingskracht” noemt.’

Hij snuift en begint zijn geduld te verliezen.

‘Ik heb je mijn raad gegeven, Tom – mijn welgemeende raad. Ik heb gezegd neem vrijaf, een tijdje verlof...’

(En kom terug als we die Sectie Geschiedenis de nek om hebben gedraaid.)

‘Als jij hebt besloten voet bij stuk te houden –’

Hij komt zuchtend overeind. Hij gaat bij het raam staan, handen in de zakken, en leunt zijdelings tegen de hoek die gevormd wordt door het raamkozijn en een dossierkast. Half vijf. Einde lessen. Op het schoolplein valt de schemer.

‘Toevallig ben ik het met de autoriteiten eens, Tom. Toerusten voor de werkelijkheid. Toevallig vind ik dat dat onze taak hier is.’ Een demonstratieve hand wuift naar het schoolplein. ‘Al sturen we maar een van die kinderen de wereld in met een besef van zijn of haar nut, met een vermogen om bruikbaar te zijn, met praktische kennis en niet met een allegaartje van zinloze wijsheden –’

(Zo zit het dus.)

Een braaf, een ijverig, een vasthoudend man. Echt waar. Soms zie ik als ik de school uit kom het licht bij Lewis nog branden, op de eerste verdieping, als een lantaarn opgehangen tussen de verduisterde lokalen. Hij maakt zich druk; hij slooft; hij sappelt. En waar hij niet kan zegevieren maakt hij zich zorgen, als een soort boetedoening. Zorgen omwille van zijn leerlingen. Zorgen omdat hij hun in de jaren tachtig geen glanzende vooruitzichten kan bieden. Zijn zorgen hebben hem een maagzweer opgeleverd, die hij besproeit met whisky uit een dossierkast (dat weet ik namelijk ook).

Kinderen, een korte schets van onze Rector.

Er was eens, in het midden van de montere jaren zestig... Maar jullie zullen niets meer weten van de montere jaren zestig. Niet zo moeilijk toen om revolutionair te zijn, gelegenheid genoeg toen om revolutionair te zijn. Het product (laten we het in historisch perspectief plaatsen) van tijdelijke overvloed, onderwijsexpansie en rooskleurige verwachtingen op

korte termijn. Een soort revolutie van de jeugd... Tevens het tijdperk van de koude oorlog, de Cuba-crisis en de ballistische langeafstandsraket...

Er was eens, in de montere jaren zestig, toen jullie geboren werden en Lewis, los van zijn benoeming tot Rector (met als enige rivaal een geschiedenisleraar, een oudere man die niet-temin voor de klas wilde blijven staan), druk bezig was zijn eigen kroost te krijgen, toekomst in overvloed voorhanden. Gouden tijden voor rectoren. Onze school een nieuw schip met bestemming het Beloofde Land. Lewis, onze geduchte kapitein, leraar natuur- en scheikunde (en dat in de hoogtij-dagen van de technologie), zelfverzekerd over het dek benend.

Het is nog steeds zijn schip. Maar hij is geen kapitein meer. Hij is nu – een boegbeeld. Standvastig en onwrikbaar, maar toch een boegbeeld. Klop er maar tegen. Onder het vernis, massief hout (en wormen van zorgen). Het boegbeeld van ons schip is een replica van een rector van vijftien jaar geleden.

Bekijk hem maar eens 's morgens in de aula. (Dat doen jullie? En luister je ook? Ja, ja, hij heeft iets intrigerends.) Je zult de oude Lulu niet betrappen op een sip gezicht. Je zult hem niet op het podium zien zonder een opgeheven en vastberaden vooruitstekende kin, een glimlach en een grapje bij de hand. Dat ziet hij als zijn rol nu: standhouden, blijven lachen. Maar het is zwaar werk de zorgelijke trekken te maskeren. Krijg je maagzweren van.

En hij weet met kinderen om te gaan. Heeft er zelf drie. Drijft je ermee in het nauw in de leraarskamer (mijn David, mijn Cathy –). Tijdens een etentje bij hem thuis (gasten Tom en Mary Crick) verkondigt hij, niet in het minst door drank gehinderd, dat hij overweegt een eigen atoomvrije schuilkelder te laten aanleggen: 'Voor de kinderen, snap je, omwille van de kinderen...' Als hij geen goedegeefse sinterklaas meer kan zijn, als er niet genoeg van die beloften in cadeauverpakking meer zijn om aan iedereen uit te delen, is hij nog steeds gul met tikjes

op de bol en vriendelijke vermaningen. Werk nu maar hard aan je lessen, zorg dat je goed bent op school. Je opleiding zal je redden. Een school is een microkosmos, dus als het naar wens gaat op school... Hij weet met kinderen om te gaan.

Minder dol is hij op de beslommeringen van volwassenen, de troebele grotemensenwereld. Hij wil dicht bij zijn leerlingen staan: bewaart afstand tot zijn leerkrachten. Als díe problemen hebben wordt er korte metten met hen gemaakt...

Hij moet het geregeld hebben met Hogerhand. Het excuus hebben aangegrepen van hun aandrang om besnoeiingen door te voeren. Die man moet weg. Punt uit. Maar hoe vermijden we al die grotemensenellende? Schuiven met secties. Begrotingsrichtlijnen... En de relevantie van het vak voor de werkelijkheid...

(Maar sinds wanneer leef jij in de werkelijkheid, Lew?)

Dus zegt hij: 'We besnoeien op Geschiedenis...'

Hij zegt niet: 'Als het nu iets anders was... Maar kinderroof. Kinderroof. De vrouw van een leraar. Je kunt moeilijk ontkennen wat dat voor consequenties heeft. En die verdomde krantenberichten...'

Hij zegt niet: 'Ik zou achter je staan, Tom, ik zou je verdedigen. Maar gezien de omstandigheden – die lessen – die circusnummers...'

Hij zegt niet: 'Hoe is het met haar, Tom?'

(Ze is wat ze in vroeger dagen misschien hadden genoemd gek. Ze zit in wat ze in vroeger dagen maar nu niet meer noemden een gesticht.)

Hij vraagt niet: 'Waarom?'

Hij zegt – Maar hij kan zelfs niet zeggen wat hij van plan was te zeggen: hij trekt zijn dossierkast open, hij gaat vragen of ik whisky wil. Geen redenen, geen verklaringen, geen oude koeien uit de sloot. Hij zou liever doen of het niet echt zo is. De realiteit is zo vreemd, zo vreemd en onverwacht. Hij wil er niet over praten.

De heer Lewis Scott, Rector van de School, gaf ‘geen commentaar’ vandaag toen hij geconfronteerd werd met boze reacties van ouders.

Hij wou dat het achter de rug was, uit de weg geruimd:

Vervroegd pensioen. Volledig doorbetaald. We snoeien Geschiedenis.

5 EEN BLAUWE PLEK OP EEN BLAUWE PLEK

Het dobberde zachtjes. Het wendde en schommelde in de draaikolkjes, het gezicht naar beneden, de armen gespreid, gebogen bij de elleboog, in de houding van iemand die rustig op zijn buik ligt te slapen. Maar het was dood, het lag niet te slapen. Want lichamen die met hun gezicht naar beneden in het water liggen slapen niet, zeker niet als ze, onontdekt in het duister, zo al uren liggen.

Want die nacht (de vijftiengste juli 1943), zo wilde het toeval, was vader niet geplaagd door zijn gebruikelijke rusteloosheid. Die nacht had hij vast geslapen tot hij gewekt werd door het ochtendgloren, waarna hij was opgestaan, tegelijk met Dick, die zelf nooit last had van verstoorde nachten maar elke morgen om half zes wakker werd, om dan om half zeven op zijn motorfiets te vertrekken naar de rand van Lynn, waar hij werkte op een baggermolen in de Ouse. Alleen een tumult dat van de voorkant van het huis kwam, een schorre kreet van vader, het gekletter van iemand die over de loopbrug van de stuw rende, onthield me het extra uur slaap dat mij als vlijtige schooljongen (een schooljongen die op dat moment vakantie had en niet bepaald uitsluitend vlijtig was) werd gegund en voorkwam dat ik gewekt werd, zoals doorgaans gebeurde, door het gehoest en gerochel van Dicks motorfiets.

En toen ik naar Dicks kamer ging om uit te kijken over de rivier, stonden vader en Dick op de loopbrug, voorovergebo-

gen, de blik omlaaggericht, en porde vader met een bootshaak tegen iets in het water, behoedzaam, zenuwachtig, alsof hij de oppasser was van een gevaarlijk maar traag waterdier dat hij tot leven wilde aansporen.

Ik schoot in mijn kleren; ging de trap af, met bonzend hart.

In die tijd van het jaar stond de rivier laag. De versperring van de stuw zelf, de verticale baksteenbeschoeiing van de aangrenzende rivieroever en het hoofd tussen stuw en sluis vormden een diepe, driezijdige kom van waaruit geen enkel lichaam, dood of levend, gemakkelijk omhoog kon worden getild. Vader moest dit hebben staan overwogen en was op een drafje op weg terug naar huis om beter gereedschap te zoeken dan die bootshaak, toen hij bij het aandrijfwerk van de stuw mij tegenkwam, terwijl ik op een drafje de andere kant op ging. Zijn gezicht zag eruit als dat van een misdadiger die op heterdaad betrapt wordt.

‘Freddie Parr,’ zei hij.

Maar ik had al het geruite zomerhemd herkend, de grijska-toenen broek, de opvallende schouderbladen, het donkere haar, dat, zelfs doorweekt van het rivierwater, niet glad te krijgen toefjes vormde op Freddie’s achterhoofd.

‘Freddie Parr.’

Hij schoof snel langs me heen. Ik ging naast Dick staan op de loopbrug. Hij had de bootshaak vast en gaf zachte, doelgerichte duwtjes tegen het lijk.

‘Freddie Parr,’ zei ik.

Verder dan deze herhaling van een naam kwamen we niet.

‘Freddie Parr,’ zei Dick. ‘Freddie Parr-Parr.’

Want zo praatte Dick, in een soort kindertaaltje.

Hij draaide zijn gezicht naar mij toe; een lang, aardappelkleurig gezicht, met een zware kaak en een weke mond die onveranderlijk openhing en een ijl, onbewust gehijg produceerde. Zijn oogleden trilden. Als Dick bewogen was, viel dat alleen aan zijn oogleden te zien. Het vale gelaat werd rood noch bleek; de mond bleef slap; de ogen zelf staarden voor zich uit.